

הלכות תפלה סימן קכה

ביאורים ומוספים

[משנב ס"ק מז]

דהוא הדין לענין 'בכרכו' (68) וכו', קטנים בני חנוכה (69) צריך לענות אמן (70) אחר ברכתו (71) וכו', שהזמן קרמא יוכל (72) לענות אמן (73).

(68) ובקדיש כשאומרים הציבור 'אמן' יהא שמה רבא, הסתפק הפמ"ג (סי' נו משב"ז ס"ק א) אם מותר להגביה את קולו יותר מהאומר קדיש, וביאור הספק הוא, שיתכן שרק לענין שבח נאסר על העונה להגביה את קולו יותר מהמברך, אך לא כשעונה על בקשה, והגשר החיים (ח"א פ"ל אות ה ס"ק ג) והגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה תפלה פ"ו ס"ט) כתבו שמותר להגביה את קולו גם בתיבת 'אמן' יותר מקולו של האומר את הקדיש. מאידך, הדברי חמודות (ברכות פ"ג אות טב) והא"ר (סי' נו ס"ק ב) והפ"ק החיים (סי' נו ס"ק טו) כתבו שלא יגביה את קולו יותר מהמברך כשעונה 'אמן' יהא שמה' וכו'. והגר"ח קניבסקי (דולה ומשקה עמ' פד) כתב שרק ב'יהא שמה רבא' יגביה קולו, אבל בתיבת 'אמן' לא יגביה קולו יותר מהאומר קדיש. וראה מה שכתבנו לעיל (סי' נו ס"ק ה) ולקמן (סי' קמא ס"ק יז).

ולחנמ"ך את קולו יותר מהמברך, כתב בהגהות הגא"מ הורו"ץ (ברכות מה, א) שלא יגביה את קולו וכל שכן שלא ינמ"ך, מאידך, הגר"ח קניבסקי (דעת נוטה עמ' שפ"ו תשובה שעא ובהע' שם) כתב שדין זה נאמר רק שלא יגביה את קולו.

(69) וגיל חינוך, כתב לעיל (סי' ע ס"ק ו) שהוא מגיל שש או שבע שנים, אולם לענין עניית אמן על ברכתם, כתב בשו"ת שלמות חיים (סי' קצו) שאפילו קטן ביותר שמברך על מאכל וכדו', לגבי דבר זה נחשב שהגיע לחינוך, ואפשר לענות על ברכתו.

והגר"י קניבסקי (ארחות רבנו ח"ג עמ' רכג) ענה אמן אף על ברכת קטן שטרם הגיע לחינוך. ומה שכתב המשנ"ב לקמן (סי' רטו ס"ק טז) שאין לענות אחר קטן שלא הגיע לחינוך, ביאר הגר"ח קניבסקי (ארחות רבנו שם) שמדובר דוקא כלפי החיוב לענות על ברכה ששמע, אך מותר לענות על ברכת הקטן כדי לחנכו שיענה אמן. ובענין זה ביאר הגרש"ז אויערבך (ספר חינוך הבנים למצוות לגר"י נויברט, הע' סו) שכיון שמחנכים את הקטן לענות אמן, גם עניית אמן על ברכתו יש בה משום חינוך. אלא שמ"מ על ברכת קטן שלא הגיע לחינוך, נהג הגרש"ז אויערבך (ארחות רבנו שם) לענות אמן מגומגמת שתשמע כעין אמן אך לא ביטא את הנו"ן כהוגן, ועשה כן לחנך את התינוק שידע שצריך לענות אמן על ברכה, ומי"מ לא ענה אמן ממש, שאין עונין אמן על ברכת התינוק שלא הגיע לחינוך.

(70) ולחנכם לענות אמן, כתב הגר"ח קניבסקי (שאלת רב עמ' רכד) שצריך לחנכם לענות, ואף שאינם יודעים על איזה ברכה עונים, אין זה בגדר 'אמן יתומה'.

(71) וקטן המברך ברכה רק כדי להתלמד לברך, כתב בשו"ע לקמן (סי' רטו ס"ג) שאין עונין אמן על ברכה כזו.

(72) ומשמע שאינו חייב, וכמו שכתב הפמ"ג (א"א ס"ק יד), שהוא מקור דין זה "אבל לא חובה".

(73) ועל ברכת נכרי, כתב הרמ"א לקמן (סי' רטו ס"ב ובמשנ"ב שם ס"ק יב, ובביה"ל שם ד"ה אם) שאם שומע ממנו ברכה שלימה הרשות בידו לענות אמן.

ואחרי ברכת רפורמים, כתב בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ב סי' ג) שאין לענות אמן, שדינם כאפיקורסים וברכתם אינה ברכה, וראה מה שכתבנו לקמן (סי' קסט ס"ק ט וסי' רטו ס"ק י).

ועל ברכה של אדם שאינו שומר תורה ומצוות, הורה הגר"ש אלישיב (אשי ישראל פ"ד הע' מב) שיש לענות אמן, שאינו דומה לרפורמים שכופרים בה' ובתורתו, אלא שמ"מ יש לשמוע את כל

הברכה ולראות שבירך כראוי, והגר"ח קניבסקי (שם) כתב שאם אינו להכעיס, יש לענות אמן על ברכתו.

סימן קכה

דיני קדושה

[משנב ס"ק א]

א"ף יקרא השליח-צבור שליח (1) וכו', החיוב לשחק ולהאזין לשליח-צבור (2) ואחר-כך לענות אחריו (3) וכו', וכן לאשקנזים שאומרים "נקדש" (4) וכו', גס"פן אינו מעקר הקדושה (5).

(1) ולכאורה אם רק הש"ץ אומר 'נקדש' עד 'יקרא זה אל זה ואמר', והציבור מתחיל מ'קדוש', הרי הציבור אומר רק חצי פסוק (בישעיה ו, ג), וקיימא לן שכל פסוק שלא פסק משה לא פסקינן (כמבואר במגילה כב, א), וביאר הערוך השלחן (סי' נא ס"ט) שכיון שהש"ץ אומר חלק מהפסוק והציבור עונים מיד את המשך הפסוק, לא נחשב שאמרו חצי פסוק. אולם גם אם לא שמעו את הש"ץ שאמר 'נקדש', כתב השו"ע הרב (סי' קט ס"ה) שיכולים הציבור לומר 'קדוש קדוש' וגו'.

(2) וכן העומד בתפילת שמונה עשרה בלחש שאינו יכול לענות 'קדושה', כתב השו"ע לעיל (סי' קד ס"ז) שישתוק וישמע את כל ה'קדושה' מהש"ץ. וראה עוד מה שכתבנו שם.

ומ"מ אם הש"ץ אומר את ה'קדושה' בלחש, כתב בשו"ת לבושי מרדכי (א"ח סי' יז) שמי שעדיין עומד בתפילת לחש, ישמע 'קדושה' מהציבור, והביא הגר"ש דבליצקי (קיצור הלכות מועדים הלכות שחרית ל"ה ס"ז) שכן מבואר במאירי בברכות (ג, ב ד"ה ור' יהודה). מאידך, בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ג סי' ד) כתב שלא מועיל לצאת ידי חובה מהש"ץ כשאומר עם הציבור ביחד משום ש'תרי קלא לא משתמע' וכל שכן מציבור שלם, אלא יבקש קודם התפילה מאחד מהציבור שיכוון להוציא, וראה מה שכתבנו בביה"ל ד"ה אלא שותקין.

(3) ואם שומע 'קדושה' באמצע חזרת הש"ץ ממנין אחר, הורה הגרש"ז אויערבך (אשי ישראל פכ"ד הע' סב ובשיח הלכה ח"ב בהוספות שבסוף הספר לסי' קכה) שאינו חייב לענות, והוכיח כן מדברי השו"ע לעיל (סי' נה ס"ב) שכתב שאפילו מי שאינו עמהם "יכול" לענות, ומשמע שרק רשאי ואינו חייב, וכן הורה הגר"ש אלישיב (תפילה כהלכתה פ"ג הע' ק"ט). מאידך, דעת החו"א (הגר"ח קניבסקי בשמו, אשי ישראל תשובה קצה-קצו) שחייב לענות, ואפילו אם מתפלל במנין מצומצם שבלעדיו אין תשעה עונים, צריך לענות 'קדושה' עם המנין האחר [וכן משמע בריטבי"א בראש השנה (כו, ב)]. וכן כתב בשו"ת נשמת כל חי (להגר"ח פאלאגי סוף סי' ד) שחייב לענות אפילו אם שומע ממנין אחר, ולכן סיים שישתדל שלא להתפלל במנין ששומעים בו גם ממנין אחר. ועל ראיית הגרש"ז אויערבך שהובאה לעיל, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל שם) שכיון ש"יכול" לענות, ממילא הוא חייב לענות.

וכשהציבור אומר 'קדושה' וצריך לענות עמהם, כתב בשו"ת אגרות משה (א"ח ח"ג סי' פט) שאפילו אם שומע מאה פעמים 'קדושה' חייב לענות, שחובה זו לענות עם הציבור היא משום מצות קדושת השם, ובכל פעם שעונה מקיים בזה מצוה, אך כשנמצא בביתו אינו חייב ללכת לבית הכנסת כדי לענות 'קדושה'. וראה עוד מה שכתבנו לעיל (סי' צ ס"ק מט).

ואם מתפלל עם הש"ץ בשוה, מבואר בשו"ע לעיל (סי' קט ס"ב)

קנ באר הגולה

הלכות תפלה סימן קכה

קכה דיני קדשה, ובו ב' סעיפים:

א תל"ש במחשבה
ב קלל וכו' יוסף
ב תרומת הקדש

א (א) *אין העבור אומרים עם שליח-צבור 'נקדישך' (ב) *אָלָא (ב) (א) שותקין ומכונין למה ששליח-צבור אומר עד שמגיע לקדשה, ואז עונים הצבור (ג) [3] (א) 'קדוש': ב כטוב (ד) לְבָנוּן (א) [2] רגְלֵיו בְּשֶׁעָה שְׂאוֹמֵר קִדְשָׁה עִם שְׁלִיחַ-צִבּוֹר. הגה (ה) ויש לשא (ז) [7] (1) העינים למרום בשעה שאומרים קדשה, (1) וכן

שערי תשובה

באר היטב

[6] שותקין. עב"ח"ט. ועין בספר הבנות, פשיעי השי"ח לנקדישך צריך לחזר ולפסג' פסיעות לפניו במקום שהיה עומד בתפלת הלחש, ויפסג' עיניו בכנהג גמורה. כו'. וב' חבות אלו נקדישך ונעריצך (הוא מנהג ספרדים לומר בן בכל תפלת שחרית, ולהאשכנזים נראה ש"ל תבת נקדש את שמך בעולם) בקול רם וגם קדוש קדוש קדוש והשאר אומר מכה בתכה עם השי"ח, עין שם, וקצת הביא הב"ח"ט וקצת: [3] קדוש. עב"ח"ט. ועין בבר"י בשם מהר"י מולכו שחולק על הל"ט וסבירא לה דלא יצא וצריך לענות פעם אחת, עין שם: [2] רגְלֵיו. עב"ח"ט. והביא בשם האר"י ו"ל שצריך לזרז בתחילת התהירות לבנו הנגלים בעת הקדשה ששמייהו יהיו רומזת קנגל אחר בלבד כו' עין שם: [7] העינים. עין באר היטב וכן דעת האר"י בבש"י וכמש"ל, ועין בטור בשם ס' היכלות:

הי"ח כדי שישנה עליו קדשה מלמעלה ויכון לקדם מ"ע ונקדשתי בתוך בני ישראל, וקאר"י ו"ל היה מזהיר מאד על זה: (7) העינים. דהיינו שיהיו סגורות אבל לא

באר היטב

משנה בוררה

* אין העבור וכו'. עין במשנה בוררה, והוא מפתחית-השקל. ובשלתן-ערוף של הגר"ו פתח דהני מלי לחידי שרודעה לומר 'נקדש', אבל אם כל הקהל ירצו לומר, מותר מדינא אפלו שלא עם השי"ח בפה. אך שמשל מקום אין להתחלה להתנהג כן, וכמו בקדוש שעונין העבור אמן יהא שמה ברא אחר תגדל שאומר השי"ח, בן בקדשה יש להתחלה לענות 'קדוש' ו'ברוך' אחר 'נקדישך' או 'קדוש' שאמר השי"ח. וכן משמע בבאור הגר"א, דנה הוא השעם של השלתן-ערוף שקתב: אין העבור וכו', דמשמע דאפלו אם ירצו כל העבור לומר גס-בן אין כדאי להתחלה. ובזמננו שנהגו העולם לומר 'קדוש' הוא על-פי כתבי האר"י שהביא הפגן אברהם, או ששוכרין השי"ח בסעף-קטן א: * אלא שותקין וכו' ואז עונין העבור 'קדוש'. עין במשנה בוררה כמה שכתבנו שצריך לזרז שלא להתאחר אחר העבור או להקדים, כי אין אומרים דבר שבקדשה פחות מעשרה, ועין לעיל סוף סימן קכד מה שכתבנו שם⁹⁰. ומסתפקא לענין שליח-צבור אם הוא מחויב גס-בן לומר קדוש וברוך¹⁰ בשעה עם העבור¹¹, כי הלא הוא אינו מוציא את עצמו מן הכלל דהא אומר נקדש וכו', ואין יאמר אחר-כך שלא בשערה? ואין לומר כיון דהשי"ח עומד להוציא רבים ודי חובה חשב כעבור, זה אינו, דהלא קדשה הצריכו תו"ל לכל אחד מהשומעים לאמר בעצמו קדוש וברוך. ואפשר כיון דהעומד בתפלה, קומא לו בסימן קד סעף ו דישחק ויכון למה שאומר שי"ח כדי לצאת בזה, חשב כעומד להוציא רבים ודי חובה וכו' לומר אפלו אחר-כך. ואם מתחיל השי"ח או שאר יחיד לומר קדוש קדם שקמרו צבור אמירתם, כדאי חשב כעבור [א"ר]:

לה' אתי ונרוממה שמו יחדו". ונראה (2) דהוא הדין לענין "ברכו"68" או ברכת הזמון, גס-בן לא יגביה העונה יותר מהמברך. עוד נראה, דאם פנתו בהרימו קולו כדי לזרז להקדם שיענו גם הם, מותר, עין לקמן בסימן רטו סעף ג, ועין שם עוד, דאחר קטנים בני חנוכה⁶⁹ צריך לענות אמן⁷⁰ אחר ברבנות⁷¹. ואחר שוטה אין לענות אמן, דלא בר מצוה כלל (ופריימג'ים שקתב "אחר חרש שוטה", שגרא דלשנא הוא, דחרש (נא) המדובר ואינו שומע, כדאי חוב הוא במצות). ואחר נשים שברכו על מצות עשה שהצטוו לענות אמן⁷² [פמ"ג]:

א (א) אין העבור וכו'. העם דנתקן, (ב) שליח-צבור יאמרנו בשביל הקהל ויהיה שלוחם, וכשגם אומרים אותו, אין קרא השליח-צבור שלוחם¹? וכן בקדוש יש לזרז שלא לומר עם התזן תגדל וכו' עד אמן יהא שמה רבא; ואפלו יש מנין מלבדו ששומעין ומאזינין לשליח-צבור, גס-בן אסור, כי על כל אחד שבבית-הכנסת החיוב לשתק ולהאזין לשליח-צבור² ואחר-כך לענות אחריו³. ומשעם זה, אפלו אם ירצה ללמד על-ידי הרהור גס-בן אסור משעה שמתחיל התזן 'נקדש', וכן בקדוש, אם לא בשעה שהתזן מאריך כנגון ולא

בשעה שמתתף האותיות, ואינו נקרא קדשה אלא 'נעריצך' וכו' (הוא למנהג ספרד שאומרים בן בכל תפלת שחרית, וכן לאשכנזים שאומרים 'קדוש'⁴). 'לעמתם' וכו', 'ויבדברי' וכו', אבל שאר הנפש שמוסיפין בשבת אינו בכלל קדשה ואינו צריך להאזין אחר התזן בזה [וכן המנהג פהים שאומרים זה קדם התזן], וכן מותר ללמד אז על-ידי הרהור, בן פתח הפגן-אברהם בשם הגהות יש נוחלין, אבל פשה אחרונים סוכרין (3) דאפלו 'ימלך' גס-בן אינו מעקר הקדשה⁵, וכל-שכן 'לעמתם' וכו' 'ויבדברי' וכו': (ב) אלא שותקין וכו'. (ג) ויש מקלנין שיוכל לאמר עם השליח-צבור. (ד) והמנהג הנכון כמו שקתב השלתן-ערוף, כי צמו נמשכו האחרונים, וכן נהג הגר"א, ומכל מקום המנהג בימינו שאומרים הקהל גס-בן 'קדוש'⁶. בשבת אומרים 'בדבר האמור' בקמץ. ויראה השליח-צבור לסיים 'לעמתם' וכו' 'ויבדברי' וכו' קדם שיתחילו הקהל 'ברוך' ו'ימלך', בן פתח הפגן-אברהם בשם הספר-חסידים, וירצה לומר (א) שלא ימשה השליח-צבור כל-כך באמירתו 'לעמתם' וכו' 'ויבדברי' וכו', כדי שלא יתחילו הקהל 'ברוך כבוד' וכו' וכן 'ימלך' קדם שיקדים; (1) והוא הדין לקדוש ו'לברכו' ולכל דבר שעונים אחר השי"ח או אחר המברך, לא ימשה השי"ח או המברך בסופו, כדי שלא יענו הקהל אחריו קדם שיקדים ויהיה זה בעיני אמן חטופה, לעיל בסימן קכד סעף ח'⁷. מהר"ל בשאמר 'ברוך' ו'ימלך' היה כורע וזוקף בשם, אבל לא מצינו ראה לזה [ד"מ] על-כן לא נהגו בן פהים⁸: (א) 'קדוש'. ויחיד שאמר 'קדוש קדוש קדוש'⁸ [ועדן השי"ח היה ב"וקרא זה אל זה", (1) יש אומרים דלא יצא וצריך לענות פעם אחת, והשעם פשוט, דצריך לענות בי עשנה כאחד. וכן (ח) יש לזרז גס-בן שלא יאחר לומר את הקדשה אחר הקהל. ויש לזרז בכל זה בעת אמירת הפיט, שפשוטא העבור מתחילין לומר 'קדוש קדוש קדוש' תכף יפסק באמצע: **ב (ד) לְבָנוּן רגְלֵיו**¹². כמו שכתוב בסימן צה¹³. וצריך לבנון ביותר בקדשה לקדש את השם יתברך, ובכותה זה ישנה עליו השם יתברך קדשה מלמעלה, ויכון לקדם הפסוק 'ונקדשתי בתוך בני ישראל'¹⁴, וקאר"י ו"ל היה מזהיר מאד על זה. הנפש 'שמקדישים' ולא 'שמקדישין'. גם נפריש קצת בין תבת 'שמקדישים' לתבת 'אותו' שקתוב אחר-כך, וכדלעיל בסימן סא [סעף כא] לגבי קריאת שמע [אחרונים]: (ה) ויש לשא וכו'. כי כתבו בשם ספר היכלות, זה לשונו: ברוכים אתם לה' שמים ויורדי מרקבה אם תאמרו ותגידו לכני מה שאני עושה בשעה שמקדישים ואומרים 'קדוש קדוש קדוש', ולמדו אותם שיהיו עיניהם נשואות למרום לבית תפלתם ונושאים עצמם למעלה, כי אין לי הנאה בעולם כאותה שעה שענייהם נשואות בעיני ועיני בעיניהם, באותה שעה אני אוזו כקסא כבודי כדומת יעקב ומתפקקת ומקשקה ומקויר וכו' וכו' וממהר ואלקם: (1) העינים. דהיינו שיהיו סגורות, אבל לא בעינים פתוחות, בן פתח השי"ח, אבל הרבה אחרונים חולקין על זה ופסק המגן-גבורים כמותם: (2) וכן מונענים וכו'. השל"ה פתח, שקפלה בידו שצרים גופו ועקבו למעלה ב'ברוך' ו'ימלך'

שער הציון

(2) מבכות מ"ה ע"א, ע"ש בגמרא: (נא) לעיל בסימן נה סעף ח: (ב) מחצית-השקל: (3) לעיל בסימן סו, עין שם במשנה בוררה: (א) ט"ו ובשם כתבים: (7) תי"אדם וש"א: (8) שם בספר חסידים: (1) הגהות יש נוחלין: (1) שערית-תשובה בשם הבכ"י יוסף: (ח) פשוט:

מילואים הלכות תפילה סימן קכד המשך מעמוד קודם

[משנ"ב ס"ק כ]

וְשֹׁמֵעַ כְּעוֹנָהוּ³¹, וְכֹאֵלֹו מִתְפַּלְלִין בְּעֶצְמָם דְּמֵי³² וכו', יוֹשְׁבִים וְמִשְׁתַּיְחִים³³.

31) ואף להשען על סטנדר וכדו', כתב השולחן שלמה (ס"ד) שאסור, אך דוקא סמיכה שאם ינטל הדבר יפול האדם, אבל בתפילת שמונה עשרה, הביא המשנ"ב לעיל (סי' צד ס"ק כב) שתי דעות אם מותר לסמוך סמיכה מועטת שאם ינטל הדבר שעליו הוא נשען לא יפול, וסיים שבמקום הדחק יש להקל בזה.

32) וכן משמע באגרת התשובה (אות ט, הובא בשו"ת אז נדברו חי"ב סי' נט) שכתב שיכוון ליבו בכל הברכה וכו', ויש לו בזה שבר כפול, והרי הוא כמו שהתפלל שתי פעמים זו אחר זו.

ובביאור גדר הדבר, ראה מה שכתב הגר"ד כהן (מוריה שנה כז גליון יא-יב עמ' קכ) שלשית הבית הלוי (על התורה סוף חומש בראשית ענינים שונים) שגדר 'שומע כעונה' הוא 'שהשמיעה עצמה נחשבת כדיבור', אם כן נחשב השומע מהשי"ך כמתפלל עצמו [וצריך השומע לעמוד]. ואף לדרכו של החזו"א (או"ח סי' בט ס"ק ג) שגדר 'שומע כעונה' הוא 'שמתייחס הדיבור של המשמיע לשומע', אין הכוונה שהשומע לא נחשב כמתפלל כלל אלא המשמיע מוציאו ידי חובה בתפילתו [ואין צריך השומע לעמוד], אלא כוונת החזו"א שעל ידי 'שומע כעונה' עצם הדיבור של המשמיע מתייחס גם לשומע, ובכך נחשב השומע כמדבר את דברי המשמיע, וכלשון החזו"א (שם) 'שענין שומע כעונה הוא התאחדות הדיבור של המשמיע והשומע, זה בדיבור וזה בשמיעה, עד שמתייחס גם הדיבור של העונה למצות השומע, ומשום כך הוא בעצמו נחשב מתפלל על ידי שמיעתו את דיבור חבירו, ולכן הוא צריך לעמוד [וראה שם שהביא נפקא מינה בין הדעות, וכן מה שהאריך להוכיח ולבאר את הדברים]. וראה עוד בשעה"צ לקמן סי' תר"צ ס"ק א מה שכתבנו בזה.

33) אולם אנשים שהעמידה קשה להם כגון זקנים, חלשים ושאינם בריאים, כתבו הערוך השלחן (סי"ט) והכף החיים (סי"ק כד) שאפשר

להקל להם שיכולים לשבת.

ובימים שבהם מוסיפים פיוטים בחזרת השי"ך, הורה הגר"ש אלישיב (אשי ישראל פכ"ד הע' טח וקובץ מבקשי תורה חמ"ח בתחילתו) שלמי שקשה לו לעמוד אפשר להקל שישב, על פי המבואר בדעת תורה (סי' קב ס"ד) שהאסור לעבור כנגד המתפלל הוא רק בעיקר התפילה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה, ולא כשמוסיף תפילות ותחנונים, והוא הדין שאפשר להקל אז גם בישיבה.

[משנ"ב ס"ק כא]

כגון בפסוקי דזמרה³⁴, וְכָל־שֶׁפֶן בְּכַרְפַּת קְרִיאַת שְׁמַע³⁵ וכו', וּמְגִלָּה וְקִדּוּשׁ וְכֵהָאֵי גֻּנְאָה³⁶ וכו', עֵינַן בְּסִפְרָא מְגַן־גְּבוּרִים מַה שְׁקָתַב בְּשֵׁם מְעַשֶׂה־רַקְחָה³⁷.

34) ובטעם הדבר שאסור לענות, כתב לעיל (סי' נא ס"ק ח) שהוא משום שלא הזכיר בגמרא, ולכן גם באמצע קריאת הלל, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל פל"ט הע' צט) שלא יענה 'ברוך הוא וברוך שמו'.

35) ולכן כתב הא"א (בוטשאטש, סי' סו ס"א) שכשהיה מתפלל לפני התיבה היה אומר בקול בברכת קריאת שמע רק את התיבות 'יוצר המאורות', כדי שהציבור לא יענה 'ברוך הוא וברוך שמו'.

36) ועל ברכות העולה לתורה וברכות ההפטרה, כתב האלה המגן (על המטה אפרים סי' תרכ ס"ק ו בהערותו שם) שיכול לענות, ואף בשבת שמתכוון להשלים בברכות אלו למנין מאה ברכות [ראה שו"ע לקמן סי' רפד ס"ג], לא נחשב כהפסק, מאידך, הגר"ח קניבסקי כתב (רבעון קרית ספר גליון 40-39) שכיון שיש אומרים שיוציאים בזה ידי חובה, אין לענות 'ברוך הוא וברוך שמו'.

37) שכתב (על הרמב"ם פ"א מהל' ברכות הי"א) שיש לענות 'ברוך הוא וברוך שמו', ואפילו בברכה שיוציא בה ידי חובה, כיון שעונה כדי להודות ולגדל שמו יתברך הרי זה מעין הברכה, ובשו"ת מהר"ם שיק (או"ח סי' נא) כתב שבבית המדרש של החתם סופר היו עונים, והחתם סופר לא מיחה.

הלכות תפילה סימן קכה המשך מעמוד קנ

6) ובביה"ל לעיל (סי' קט ס"ב ד"ה אבל) סיים, שהגם שאנו נהגים כהט"ז (ס"ק א) שהציבור אומר 'נקדש', אך באמת עיקר הדין שלא כהט"ז.

7) ואף אם מאריך בסופה באיזה ניגון, כתב לעיל (שם ס"ק לה) שלא יענה עד שייסיים השי"ך את התיבה האחרונה.

[משנ"ב ס"ק ג]

וְיַחֲדֵי שְׁאָמְרוּ "קְדוּשׁ קְדוּשׁ קְדוּשׁ"⁸.

8) ואם מסופק כמה פעמים אמר 'קדוש', כתב הגר"ח קניבסקי (שאלת רב עמ' רכו) שלכאורה יכול להוסיף לאומרו.

[ביה"ל ד"ה אלא שותקין]

וְעַיֵן לְעֵיל סוּף סִימָן קַדְד מַה שְׁפָתֵכֶם⁹ וכו', גַּם־כֵּן לֹמַר קְדוּשׁ וְכַרְפּוּ¹⁰ בְּשִׁוְהָ עִם הַצְּבוּרִים¹¹.

9) שכתב שם במשנ"ב (ס"ק מז) שאם רוב הציבור לא סיימו לענות, יכול עדיין לענות, ובביה"ל שם (סי"א ד"ה וקדם שכלתה) הביא שמדברי הרעק"א והפמ"ג מבואר שאפילו אם הרוב כבר גמרו לענות ורק מיעוט מהציבור עדיין עונים ל'קדיש', 'קדושה' או 'ברכו', יכול לענות, וסיים שלמעשה צריך עיון, והוסיף שלכן במשנ"ב כתב שכל שלא סיימו רוב הציבור יכול לענות.

שאומר עמו את כל ה'קדושה', וראה מה שכתבנו במשנ"ב שם (ס"ק יא).

4) והנהוג להתפלל נוסח אשכנז שאומרים 'נקדש', ומתפלל עתה במנין שאומרים בו 'נקדישך', וכן להיפך, כתבו בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ב סי' כג ו-קד) ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ז סי' ה) וכן מבואר בשו"ת משיב דבר (ח"א סוף סי' יז), שעליו לומר כפי נוסח הציבור, ואפילו אם טעה והתחיל בנוסח שלו, כתב הגר"ח קניבסקי (שאלת רב עמ' רכג) שימשיך בנוסח הציבור. מאידך, דעת הגרש"ז איועירבך (הליכות שלמה תפלה פ"ה ס"ג) שאם עונה בקול יענה בנוסח הציבור, אבל אם עונה בלחש יכול לענות כמנהגו, כיון שההבדל בנוסחות אינו בעיקר ה'קדושה'. וראה עוד מה שכתבנו לעיל (סי' טח ס"ק ד).

ולאחר 'קדושה', שלנוסח אשכנז אומר השי"ך 'לדור דור' וכו' ולנוסח ספרד אומר 'אתה קדוש' וכו', אם טעה ושינה מהנוסח, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל פכ"ד הע' עה) שמסתבר שיציא ידי חובה.

5) ולכן כתב לעיל (סי' סו ס"ק יז) שכשמפסיק בקריאת שמע וברכותיה לענות 'קדושה', לא יענה 'ימלוך'.

[משנ"ב ס"ק ב]

שְׂאוּמְרִים הִקְהָל גַּם־בֵּן "נְקַדְשֵׁה"⁶ וכו', וְיִהְיֶה זֶה כְּעֵין אֶמֶן חֲטוּפָה, לְעֵיל בְּסִימָן קַדְד סְעִיף ח'⁷.

מילואים

הַלְבוּת תְּפִלָּה סִימָן קבה

המשך מעמוד קודם

"וְנִקְדְּשֵׁתִי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל"¹⁴).

(12) ועד מתי יעמוד כשרגליו צמודות זו לזו, הא"ר (סי' צה ס"ק ו) והערוך השלחן (שם ס"ה) והכף החיים (שם ס"ק טז) כתבו שיעמוד כך עד סיום ברכת 'הא-ל-הקדוש'. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' טו אות ו) ביאר שה'קדושה' מסתיימת בסוף הברכה, וכן נהג הגרש"ז אויערבך (הליכות שלמה תפלה פ"ח דבר הלכה אות ס), אלא שהוסיף שמ"מ בראש השנה ויום כיפור שמאריכים הרבה בברכה השלישית, מספיק לעמוד עד סיום ה'קדושה', כיון שמסתיימת הפוסקים משמע שגם כל השנה מספיק לעמוד עד סיום ה'קדושה'. מאידך, הגר"ח קניבסקי (דעת נוטה עמ' שסב ושאלת רב עמ' קצו) כתב שגם בכל השנה אין צריך לכוון רגליו אלא עד סוף ה'קדושה'. והוסיף (דעת נוטה שם הע' 281) שאף שאין צריך לכוון רגליו, מימ צריך לעמוד עד סוף הברכה. וראה מה שכתבנו לעיל (סי' צה ס"ק ח).

(13) ובטעם הדבר ביאר במשנ"ב שם (ס"ק ח), שכיון שאומרים בו "כשם שמקדישים אותו בשמי מרום", הרי אנו כמלאכים שמקדישים שם ה' בשמים ועומדים כשרגליהם מכוונות זו לזו.

(14) ובספרו תורת הבית (מאמר עת לעשות) כתב החפץ חיים, שלדעת הוזהר מקיימים בזה מצות עשה של 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', וכן בקונטרס מרגניא טבא (לגר"י יהונתן וואלינער, הנדפס בסוף ספרו אהבת חסד אות כג) כתב שיוזהר מאוד בעניית 'קדושה' שהיא מצות עשה דאורייתא, וכן מבואר בבאר היטב (ס"ק ג). ובסידור בית יעקב (ליעב"ץ, דיני קדושה) כתב שיכוון לקדש את השם ויחשוב הריני מוכן ומוזמן לקיים מצות עשה של 'ונקדשתי וגו'. והוסיף השדי חמד (מערכת המ"ם כלל עז ס"ק ו ד"ה ומה שהקשה), היינו שכשאנו מקיימם אינו נקרא עובר על דברי תורה אלא על דברי חכמים, אך כשמקיימם ודאי שמקיים בזה מצות עשה של 'ונקדשתי'.

ואם הציבור כבר סיימו והשי"ץ עדיין לא סיים, כתב הגר"ח קניבסקי (שאלת רב עמ' רכה) שיכול לומר עמו.

(10) וכשאומרים 'שמע ישראל' ב'קדושה' של מוסף של שבת ויום טוב, כתב הקצות השלחן (סי' פג בדה"ש ס"ק כב) שיאמר השי"ץ עם הציבור, כדי שיקבל עליו עול מלכות שמים עם הציבור, ומטעם זה הורה הגר"ח אלישיב (תפילה כהלכתה פי"ג הע' קיט) שאם נמצא בבית כנסת כשהציבור עונה 'קדושה', צריך לומר עמהם גם 'שמע ישראל' שב'קדושה', וכן משמע בערך השלחן (סי' סו ס"ו). מאידך, דעת הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל בסוף הספר תשובה מט) שמי שאינו מתפלל עמהם, אין נוהגים שיאמר עמהם 'שמע ישראל' שב'קדושה'. וראה מה שכתבנו לעיל (סי' סה ס"ק ט).

(11) ולענין 'ברכו', כשהשי"ץ חוזר ועונה 'ברוך ה' המבורך וגו', כתב לעיל (סי' נז ס"ק ג) בשם המג"א (שם ס"ק ב) שאם אין שם עשרה אנשים מלבד השי"ץ, אם לא יענה השי"ץ עמהם לא יצא ידי חובה, ועל זה הקשה המשנ"ב שגם כשיש עשרה מלבד השי"ץ, הרי כיון שאינו עונה עמהם לא יצא ידי חובה. והוסיף, שהציבור בכל אופן יצאו ידי חובה, גם כשהם מניין מצומצם והשי"ץ אינו עונה עמהם, כיון שלא שונה דינם מאם האחד ישן או מתפלל, שכתב השו"ע לעיל (סי' נה ס"ו) שהוא מצטרף למנין.

וכדעה זו שצריך השי"ץ לומר 'קדושה' עם הציבור, דייק הגר"ח מבריסק (פנינים ואגרות זאב [צ"צ"ק] עמ' לו) מלשון הרמב"ם (בסדר התפילה) שכתב על 'קדושה', וכל הדברים שעונים הציבור "הוא קורא עמהו", ולכאורה כן משמע במשנ"ב לעיל (סי' נז ס"ק ג) לענין 'ברכו'. מאידך, בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סי' ד) כתב שיתחיל השי"ץ רק אחרי הציבור, כדי שיוכל להוציא ידי חובה את אלה שמתפללים עדיין תפילת לחש.

[משנ"ב ס"ק ד]

לְכוּן רְגֵלְיוֹתָי¹². כְּמוֹ שֶׁפְּתוּב בְּסִימָן צה¹³ וכו', ויִכְוֶן לְקִים הַפְּסוּק

הַלְבוּת תְּפִלָּה סִימָן קבו קבו

המשך מעמוד קנא

סִימָן קכז

דִּין מוֹדִים דְּרַבְּבָנָן

[משנ"ב ס"ק ב]

שִׁשְׁשָׁה כְּדִין שְׁאָר שְׁחִיתוּת¹.

(1) והצד שלכיוונו יש להשתחוות, הורה הגרש"ז אויערבך (שיח הלכה סי' כה אות פ), והליכות שלמה תפלה פ"ט סי"א וארחות הלכה הע' 35) שהוא צד מזרח לכיוון בית המקדש, וכדין כל ההשתחויות שבתפילה, וגם יש להקפיד לעמוד בעת אמירתו.

(16) וקדיש תתקבל, כתב הגר"ח קניבסקי (אשי ישראל פכ"ד הע' קעז) שיכול לומר אף קודם שחזור להתפלל שנית.

(17) אבל אם טעה ביום טוב שחל בשבת, כתב בביה"ל לקמן (סי' רסח סי"ג ד"ה יצא) שאינו יכול לצאת בברכת 'מעין שבע', כיון שלא מוכיר בה את היום טוב.

ומטעם זה גם מי ששכח להזכיר את היום טוב בשבת חול המועד, כתב הא"א (בוטשאטש, שם סי"ג) שאינו יכול לצאת בברכת 'מעין שבע'.